

Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας.*

Η διεύρυνση του καταλόγου των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων. Πρακτικές λύσεις και θεωρητικά θεμέλια.

Δημήτριος Κιούπης

Αν. Καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας ΕΚΠΑ

Εισαγωγικά

Έχουν παρέλθει πάνω από τρία χρόνια από την ψήφιση¹ του Ποινικού Κώδικα και μπορεί κανείς να σημειώσει ότι μεταξύ των αλλαγών που επέφερε, ιδίως στο Ειδικό Μέρος, περίοπτη θέση κατέχουν οι διατάξεις περί των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας, και πιο συγκεκριμένα η «επέκταση της κατ' έγκληση δίωξης και σε εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, τα οποία διώκονταν διαχρονικά αυτεπαγγέλτως, και μάλιστα ακόμη και στην ποιοτικά βαρύτερη μορφή τους, την κακουργηματική».²

Αν και στο διάστημα που μεσολάβησε μέχρι σήμερα (Δεκέμβριος 2022), έχουν ήδη τροποποιηθεί τα 15 από τα 22 άρθρα που υπήρχαν αρχικά στο σχετικό κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα,³ η τάση αυτή της επέκτασης των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων παραμένει στην ουσία της αμετάβλητη. Στη σχετική προβληματική θα πρέπει να ενταχθεί και το αδίκημα της φθοράς

* Μια πρώτη εκδοχή του κειμένου παρουσιάστηκε ως εισήγηση στην ημερίδα που διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Ποινικού Δικαίου και το Εργαστήριο Ποινικού και Ποινικού Δικονομικού του ΔΠΘ την 4η Ιουνίου 2021 με θέμα «Ζητήματα από το Ειδικό Μέρος του Ποινικού Κώδικα».

1. «Κάπως περιπετειώδη» τη χαρακτηρίζει ο Η. Αναγνωστόπουλος, Η δίωξη της απιστίας μετά τον Ν. 4637/2019, ΠοινΧρον 2020, 491.

2. Κατά τη διατύπωση του Χ. Βρούστη, Προβληματισμοί επί της διεύρυνσης της κατ' έγκληση δίωξης των εγκλημάτων κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, ΠοινΧρον 2021, 161.

3. Για να δανειστούμε τη φρασεολογία του Η. Αναγνωστόπουλου, ό. π., μετά την «κάπως περιπετειώδη» ψήφιση των διατάξεων, ο βίος του Ποινικού Κώδικα συνέχισε να είναι «κάπως περιπετειώδης». Ενισχύεται η άποψή μου ότι, ενόψει των συνεχών τροποποιήσεων, η σημαντικότερη πρακτικά διάταξη του Ποινικού Κώδικα είναι το άρθρο 2. περί αναδρομικής ισχύος του ηπιότερου νόμου. Βλ. αναλυτικά τη μελέτη της Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, Η αρχή της αναδρομικής εφαρμογής του ευμενέστερου νόμου στον νέο Ποινικό Κώδικα και η νομολογιακή της πρόσληψη, ΠοινΧρον 2022, 321 επ.

ξένης ιδιοκτησίας (άρθρο 378, παρ. 1), που διώκεται μεν αυτεπαγγέλτως, ο εισαγγελέας όμως με διάταξή του απέχει από την ποινική δίωξη αν ο παθών δηλώσει ότι δεν επιθυμεί την ποινική δίωξη του δράστη.

Γιατί όμως δημιουργεί προβληματισμό αυτή η επέκταση των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων; Η διαφοροποίηση από τα ισχύοντα υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος Κώδικα δεν μπορεί καθαυτή να αποκρουσθεί με το επιχείρημα της ιστορικής συνέχειας, αφού ο νέος Ποινικός Κώδικας διόλου δεν αποκλείεται να υιοθετήσει διαφορετικές λύσεις, εφόσον κρίνει ότι αυτές αντιστοιχούν σε διαφορετικές αντιλήψεις ή σύγχρονα δεδομένα. Με δεδομένο όμως ότι και ο νέος Ποινικός Κώδικας εκκινεί από τον κανόνα της αυτεπάγγελτης δίωξης, η διεύρυνση του καταλόγου των εξαιρέσεων χρήζει ιδιαίτερης δικαιολόγησης.

Η θεμελιώδης θέση: η αυτεπάγγελτη δίωξη των εγκλημάτων

Κατά την κρατούσα και πάγια αντίληψη στον χώρο της ποινικής επιστήμης και νομολογίας, η δίωξη των εγκλημάτων αποτελεί αξίωση της πολιτείας, που ασκείται αποκλειστικά από τα αρμόδια κρατικά όργανα, τις εισαγγελικές αρχές. Αυτές ενεργούν αυτεπαγγέλτως, χωρίς να αναμένουν καταρχήν την ενέργεια κάποιου ιδιώτη, η οποία, είτε προέρχεται από τον παθόντα είτε από τρίτα πρόσωπα, αποτελεί απλώς πηγή πληροφόρησης των εισαγγελικών αρχών.

Αυτή η δικονομική διευθέτηση⁴ αποτυπώνει και μια συγκεκριμένη αντίληψη από πλευράς ουσιαστικού ποινικού δικαίου περί της έννοιας του εγκλήματος, το οποίο δεν αποτελεί μόνον (ή κυρίως) προσβολή ατομικών συμφερόντων ή αγαθών, αλλά προεχόντως προσβολή θεμελιωδών κοινωνικών κανόνων και αξιών. Οι προσβολές αυτές καθίστανται αξιόποινες, διότι ενέχουν ιδιαίτερη «κοινωνικοηθική απαξία». Κατ' αυτών επαπειλείται και επιβάλλεται ποινή που αποτελεί ιδιαίτερη μορφή κρατικού καταναγκασμού.⁵ Συνακόλουθα, το ποινικό δίκαιο είναι τμήμα του Δημοσίου Δικαίου⁶ καθώς απορρέει από την κάθετη σχέση κυριαρχίας/υπεροχής μεταξύ κράτους και πολίτη.⁷

Γι' αυτό και η αυτεπάγγελτη δίωξη των εγκλημάτων δεν αφορά μόνο υπερατομικά έννομα αγαθά, αλλά και τα ατομικά έννομα αγαθά. Τα κατ' έγκληση διωκόμενα εγκλήματα αποτελούν

4. Αποτυπώνεται ρητά στο άρθρο 37 ΚΠΔ.

5. Stratenwerth/Kuhlen, Strafrecht Allgemeiner Teil, 6η έκδοση, 2011, αριθμ. 2.

6. Απ. Γεωργιάδης, Τι είναι δίκαιο;, 2018, 78.

7. Wessels-Beulke-Satzger, Strafrecht AT, 46^η έκδοση, 2016, αριθμ. 4, με περαιτέρω παραπομπές στην θεωρία, αλλά και στην απόφαση του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 30/6/2009 (BverfGE 123, 267, 408). Την άποψη αυτή υιοθετεί και ο Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος 2^η έκδοση, 2020, 45 («το ποινικό δίκαιο είναι προδήλως δημόσιο δίκαιο»).

την εξαίρεση από αυτόν τον κανόνα και συγκροτούνται από έναν σχετικώς μικρό αριθμό αξιόποινων πράξεων χωρίς ομοιογένεια χαρακτηριστικών.

Αυτές οι θεμελιώδεις παραδοχές θα κλονίζονταν βεβαίως, αν ο νομοθέτης αποφάσιζε να διευρύνει τον σχετικό κατάλογο καθιστώντας την κατ' έγκληση δίωξη κανόνα ή ακόμα και αν αύξανε σημαντικά τις περιπτώσεις των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων, σε βαθμό που αυτά να μην αποτελούν σπάνια, αλλά σημαντική και συχνή εξαίρεση, που θα λειτουργούσε ανταγωνιστικά προς τον κανόνα.

Επειδή τέτοιο ζήτημα σημαντικής ποσοτικής μεταβολής δεν τίθεται με τον νέο ΠΚ, χρήσιμο είναι να ασχοληθούμε με το πιο σύνθετο ζήτημα μήπως οι σχετικές νομοθετικές παρεμβάσεις του συγκεκριμένου κεφαλαίου αλλοιώνουν ποιοτικά τη φυσιογνωμία του ποινικού συστήματος, δηλ. αποκλίνουν από τη δικαιολογητική βάση της κατ' έγκλησης δίωξης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η θεωρία, στην ελληνική, αλλά και στη συγγενή γερμανική έννομη τάξη, εξετάζοντας τις διάφορες περιπτώσεις κατέληγε στο συμπέρασμα ότι τα κατ' έγκληση διωκόμενα εγκλήματα δεν αποτελούν μια ομοιογενή κατηγορία, και προχωρούσε σε μια συστηματική τους κατάταξη.

Η ανομοιογενής ομάδα των κατ' έγκληση αξιόποινων πράξεων (μέχρι τον νέο ΠΚ)

Τη μεγαλύτερη αριθμητικά ομάδα συγκροτούν εγκλήματα που έχουν σχετικά μικρή βαρύτητα (ελαφρά πλημμελήματα). Σε αυτές τις περιπτώσεις, υποστηρίζεται ότι «η Πολιτεία δεν έχει λόγους να επέμβει, εφόσον ο ίδιος ο παθών δεν εκδηλώνει ενδιαφέρον για την δίωξη του δράστη».⁸ Εδώ θα μπορούσαν να περιληφθούν αναμφίβολα πράξεις όπως η κλοπή και η υπεξαίρεση μικρής αξίας, η απειλή, η σωματική βλάβη, η αυτοδικία κ.λπ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, θεωρητικά συνεπέστερη θα ήταν είτε η αποποινικοποίησή τους (de minimis non curat lex) είτε η αυτεπάγγελτη δίωξή τους, εφόσον θεωρηθεί ότι προσβάλλουν βασικές κοινωνικές αξίες που απαιτούν την επιβολή δημόσιας ποινής.⁹ Ωστόσο, φαίνεται να επικρατεί έναντι της δογματικής καθαρότητας μια πραγματιστική θεώρηση του τύπου: «να μην απασχολούνται τα δικαστήρια για ψύλλου πήδημα». Παράλληλα με την αποφόρτιση του συστήματος, στο σύγχρονο φιλελεύθερο ποινικό σύστημα υποστηρίζεται όλο και πιο ισχυρά η θέση ότι η ατομοκεντρική σύλληψη

8. Ν. Ανδρουλάκης Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 5^η έκδοση, 2020, αριθμ. 8.1

9. Σύμφωνα με όλες τις θεωρίες περί ποινής (ειδική, γενική πρόληψη, ανταποδοτική, μικτές), η επιβολή της ποινής και ο δι' αυτής επιδιωκόμενος σκοπός δεν συνδέεται με τη βούληση του παθόντος-ιδιώτη.

του εγκλήματος οδηγεί σε μια διαπλαστική λειτουργία του ατόμου που, σε ουσιαστικό επίπεδο, διαθέτει το ποινικό άδικο διά της συγκατάθεσής¹⁰ του, και, σε δικονομικό επίπεδο, διαθέτει την ποινική αξίωση διά της εγκλήσεως.

Μια δεύτερη κατηγορία συγκροτούν εγκλήματα που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι τελούνται στο πλαίσιο στενών προσωπικών σχέσεων μεταξύ δράστη και παθόντος. Τέτοια περίπτωση αποτελούσε π.χ. η υφαίρεση (378 παλαιού ΠΚ). Εδώ, η αξίωση της Πολιτείας για τιμωρία υποχωρεί έναντι της προσωπικής σχέσης, αφού σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου πέρα από την κάθετη σχέση κράτους-πολίτη αναγνωρίζονται και οι οριζόντιες σχέσεις του ατόμου με άλλα συγγενικά ή φιλικά του πρόσωπα ως δομικά στοιχεία της κοινωνικής συμβίωσης, που ενίοτε υπερισχύουν της δημόσιας ποινικής αξίωσης.¹¹

Τέλος, μια τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει εγκλήματα που δεν είναι ήσσονος σημασίας, αλλά στα οποία με τη δίωξη της πράξης ενδέχεται να προσβάλλονται άλλα σημαντικά ή και σπουδαιότερα έννομα αγαθά του ίδιου του παθόντος, ο οποίος θα πρέπει να κρίνει αν η *in concreto* προσβολή του είναι σημαντική για τον ίδιο και ακολούθως αν η έκθεσή του στον δημόσιο έλεγχο της ποινικής διαδικασίας είναι πιθανόν να τον βλάψει περισσότερο. Σε αυτόν τον κύκλο μπορούν να ενταχθούν εγκλήματα κατά του ατομικού απορρήτου, της γενετήσιας ζωής και της τιμής. Η ιδιαίτερα στενή προσωπική σχέση του παθόντος με το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό κρίνεται από την έννομη τάξη ότι μπορεί εδώ να οδηγεί σε χαλάρωση της αξίωσης για αυτεπάγγελτη δίωξη, που μπορεί να φτάσει στην κατ'έγκληση δίωξή τους. Τέτοιες περιπτώσεις μπορούν να θεωρηθούν οι διατάξεις περί δυσφήμισης (362 επ.) περί απορρήτου εγγράφων (370) και περί παράνομης πρόσβασης σε σύστημα πληροφοριών ή δεδομένα (370B). Στην ίδια κατηγορία εγκλημάτων ανήκει και το έγκλημα του βιασμού, όπου όμως, λόγω του κακουρηματικού χαρακτήρα της πράξης, η χαλάρωση της δημόσιας ποινικής αξίωσης δεν μπορεί να φτάσει σε κατ'έγκληση δίωξη, αλλά στο να ληφθεί υπόψη από τον εισαγγελέα ή το δικαστικό συμβούλιο η αντίθετη δήλωση του παθόντος.

10. Τη μονιστική θεωρία, ότι δηλ. δεν υπάρχει διάκριση συγκατάθεσης και συναίνεσης, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις αποκλείεται η πλήρωση της ειδικής υπόστασης, είχα υποστηρίξει και εγώ στη διατριβή μου: D. Kioupis, *Notwehr und Einwilligung, eine individualistische Begründung*, 1992, 89 επ. Η άποψη αυτή τείνει να επικρατήσει στη Γερμανία, όπως προκύπτει από την αναλυτική παράθεση των υποστηρικτών της, σε Roxin/Greco *Strafrecht AT* τόμος 1, 5^η έκδοση, § 13, αριθμ. 11, υποσημ. 19. Διεξοδική και πειστική θεμελίωση της μονιστικής θεωρίας, σε Roxin/Greco, *ό. π.*, § 13, αριθμ. 12 επ.

11. Βλ. π.χ., σε επίπεδο ουσιαστικού ποινικού δικαίου, τη διάταξη του άρθρου 231, παρ. 2 ΠΚ (η υπόθαλψη μένει ατιμώρητη αν ο υπαίτιος την τέλεσε υπέρ κάποιου οικείου) και, σε επίπεδο δικονομικού δικαίου, το άρθρο 222 ΚΠΔ (το δικαίωμα του συγγενούς να αρνηθεί την μαρτυρία του).

Η κατ' έγκληση δίωξη των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας- μια απρόσμενη εξέλιξη

Με τον νέο ΠΚ επεκτάθηκε –με επιμέρους μεταγενέστερες διαφοροποιήσεις¹²– ο κατάλογος των κατ' έγκληση διωκομένων πράξεων κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Στην αιτιολογική έκθεση του Ποινικού Κώδικα αναφέρεται ότι «διευρύνεται η κατ' έγκληση δίωξη ορισμένων εκ των εγκλημάτων του κεφαλαίου εν όψει του ατομικού χαρακτήρα των πληττομένων εννόμων αγαθών». Ο «ατομικός χαρακτήρας των προσβαλλόμενων αγαθών» μνημονεύεται επίσης ως αιτιολογία και για τις περιπτώσεις εκείνες όπου η αντίθετη δήλωση του παθόντος οδηγεί σε οριστική παύση της ποινικής δίωξης.

Όμως, όπως εύστοχα έχει επισημανθεί,¹³ ο ατομικός χαρακτήρας των εννόμων αγαθών αποτελεί αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την κατ' έγκληση δίωξη των αντίστοιχων εγκλημάτων. Διαφορετικά, θα έπρεπε να διώκονται κατ' έγκληση όλες οι σωματικές βλάβες, οι απόπειρες ανθρωποκτονίας κ.λπ.¹⁴ Θα πρέπει συνεπώς να αναζητηθεί κάποιο άλλο επιχείρημα για την εξαίρεση από την αρχή της αυτεπάγγελτης δίωξης. Τέτοιο επιχείρημα δεν μπορεί να είναι η ένταξη αυτών των σοβαρών πλημμελημάτων και κακουργημάτων σε κάποια από τις μέχρι τώρα αναγνωριζόμενες από τη θεωρία ομάδες των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων.

Τα επιχειρήματα¹⁵ που προτάθηκαν υπέρ αυτής της νομοθετικής επιλογής έχουν κυρίως πρακτικό χαρακτήρα, με ένα θεωρητικό επίχρισμα. Υποστηρίζεται δηλ. ότι έτσι εξυπηρετείται η αποσυμφόρηση των ποινικών δικαστηρίων, αποτρέπεται η όψιμη-καταχρηστική υποβολή μηνύσεων, δυσχεραίνεται η επιβλαβής και παρασιτική παρουσία στην ποινική δίκη των κακόπι-

12. Έτσι π.χ. η κλοπή και η διακεκριμένη κλοπή επανήλθαν στα αυτεπαγγέλτως διωκόμενα εγκλήματα χωρίς η σχετική αντίθετη δήλωση του παθόντος να λαμβάνεται υπόψη στο πλαίσιο του άρθρου 381 ΠΚ, ενώ η κακουργηματική απιστία διώκεται πλέον κατ' έγκληση, αν η πράξη στρέφεται άμεσα κατά πιστωτικού ή χρηματοδοτικού ιδρύματος ή επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα. Για το έγκλημα της απιστίας, βλ. Η. Αναγνωστόπουλος Η δίωξη της απιστίας μετά τον Ν. 4637/2019, ΠοινΧρ (2020), 490 επ., και Κ. Κοσμάτος, Οι πρόσφατες νομοθετικές τροποποιήσεις για το έγκλημα της απιστίας κατά των τραπεζικών ιδρυμάτων, The art of crime 8/2020, 161 επ.

13. Α. Τζαννετής, Ζητήματα της κατ' έγκληση δίωξης των περιουσιακών εγκλημάτων, ΠοινΧρον 2020, 641.

14. Χ. Βρούστις, Προβληματισμοί επί της διεύρυνσης της κατ' έγκληση δίωξης των εγκλημάτων κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, ΠοινΧρον 2021, 161. Η αιτιολόγηση μάλιστα περί προστασίας ατομικών εννόμων αγαθών δεν είναι απλώς ανεπαρκής, αλλά μηδενικής αξίας στην περίπτωση της κακουργηματικής απιστίας σε βάρος πιστωτικών, χρηματοδοτικών ιδρυμάτων κ.λπ., αφού όταν η ίδια κακουργηματική πράξη προσβάλλει έννομα αγαθά άλλων ιδιωτών διώκεται αυτεπαγγέλτως! Για «ελλείπουσα ισορροπία στην ισχύουσα ρύθμιση» κάνει λόγο ο Η. Αναγνωστόπουλος, ό. π., 494, ο οποίος προτείνει «τη δίωξη της απιστίας με έγκληση σε όλον ανεξαιρέτως τον ιδιωτικό τομέα». Διαφορετικά ο Α. Τζαννετής, ό. π., 647, δέχεται ότι «συντρέχουν σοβαροί λόγοι δημοσίου συμφέροντος που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την κατ' έγκληση δίωξη της απιστίας σε βάρος τραπεζικών ιδρυμάτων».

15. Βλ. αναλυτικά Η. Αναγνωστόπουλος, Η δίωξη της απιστίας μετά τον Ν. 4637/2019, ΠοινΧρ (2020), 490.

στων τρίτων που υπονομεύουν την οικονομική ζωή, ενώ σε θεωρητικό επίπεδο προστίθεται ότι διευκολύνεται η συναινετική διευθέτηση των υποθέσεων κατά το χρονικό διάστημα της τριμηνιαίας προθεσμίας για υποβολή εγκλήσεως. Πρόκειται αναμφίβολα για αξιοπρόσεκτα επιχειρήματα, που, προερχόμενα από μια εκ των έσω θεώρηση του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης,¹⁶ αναδεικνύουν τις λειτουργικές προσαρμογές και παρεμβάσεις.

Στο πρακτικό αυτό επίπεδο, εκφράστηκαν αντίστοιχες και σοβαρές αντιρρήσεις,¹⁷ με κυριότερες ότι η αποσυμφόρηση της ποινικής διαδικασίας μπορεί να επιτευχθεί και με άλλους τρόπους δικονομικής φύσης που εισήγαγε ή ενίσχυσε ο νέος ΚΠΔ (ποινική συνδιαλλαγή, αποχή από την ποινική δίωξη), ενώ επισημαίνεται ακόμη ότι θα αποτελέσει συχνότερα αντικείμενο της δίκης το ζήτημα του χρόνου στον οποίο έλαβε γνώση ο εγκαλών για την τέλεση της πράξης και τον δράστη. Πολύ σημαντικότερη είναι η ένσταση ότι σε κατ' εξακολούθηση τελούμενα περιουσιακά εγκλήματα η αδράνεια μερικών ή των περισσότερων παθόντων θα επηρεάσει το ύψος της ζημίας, τον χαρακτήρισμό της αξιόποινης πράξης (κακούργημα ή πλημμέλημα) και ενδεχομένως την παραγραφή. Τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απάτη με υπολογιστή, όπου, λόγω του απρόσωπου-αυτοματοποιημένου τρόπου τέλεσης, συχνά ο δράστης αποσπά μικρά ή μέσης τάξεως ποσά από χιλιάδες παθόντες. Από αυτούς τους παθόντες, ελάχιστοι, αν όχι κανείς, θα ασχοληθούν με την υποβολή έγκλησης, και άρα μια εντέλει σοβαρή πλημμεληματική ή και κακούργηματική απάτη με υπολογιστή δεν θα διωχθεί.

Πολύ σημαντική είναι και η αντίρρηση που επισημαίνει τις ιδιαίτερες δυσκολίες της υποβολής έγκλησης όταν παθόν είναι νομικό πρόσωπο και οι φερόμενοι ως δράστες είναι πρόσωπα που ασκούν τη διοίκηση του νομικού προσώπου.¹⁸ Στην περίπτωση αυτή, οι νόμιμοι εκπρόσωποι του νομικού προσώπου είναι εκείνοι που έχουν δικαίωμα υποβολής έγκλησης για τις πράξεις που οι ίδιοι (φέρεται ότι) τέλεσαν! Η σύμπτωση των δύο ιδιοτήτων δεν μπορεί να επιλυθεί παρά με τον ορισμό κάποιου άλλου προσώπου που θα εκπροσωπήσει το νομικό πρόσωπο στην διαδικασία υποβολής της έγκλησης. Απαιτείται δηλ. για την έγκυρη υποβολή της έγκλησης μια προγενέστερη δικαστική διαδικασία της οποίας η νομική βάση είναι κατ' αρχήν το άρθρο 69 ΑΚ, ενώ το ζήτημα περιπλέκεται επί ανωνύμων εταιρειών.¹⁹ Εύστοχα επισημαίνει ο Τζαν-

16. Ειδικά για το αδίκημα της απιστίας, ο Η. Αναγνωστόπουλος, ό. π., 491, επικαλείται την αρνητική εμπειρία «από τον τρόπο εφαρμογής των διατάξεων για την απιστία της τελευταίας δεκαετίας».

17. Βλ. σχετικά Τζαννετής, ό. π.

18. Βλ. Χ. Βρούστης, ό. π., 164. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η επισήμανση του Α. Τζαννετή, ό. π., 642, ότι το άρθρο 115, παρ. 1 ΠΚ «αφήνει ανοικτή τη δυνατότητα να προβλεφθούν σε άλλες ειδικές διατάξεις νόμου περαιτέρω εξαιρέσεις από τον κανόνα του προσωποπαγούς χαρακτήρα, έτσι ώστε να παρέχεται δικαίωμα έγκλησης σε τρίτα πρόσωπα διαφορετικά από τον αμέσως ζημιωθέντα φορέα του προσβαλλομένου εννόμου αγαθού».

19. Α. Τζαννετής, ό. π., και Χ. Βρούστης, ό. π.

νετής²⁰ ότι η κατάσταση είναι πιο σύνθετη και τελικά ρευστή στην περίπτωση που το παθόν νομικό πρόσωπο είναι αλλοδαπή εταιρεία ή προκύπτει θέμα οιοονεί καθολικής διαδοχής του παθόντος νομικού προσώπου. Αν λάβει κανείς υπόψη του ότι μεγάλο και ποιοτικά σημαντικό τμήμα της οικονομικής δραστηριότητας ασκείται από νομικά και όχι φυσικά πρόσωπα σε ένα παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον που διευκολύνει τις διαδικασίες καθολικής διαδοχής και άρα αλλαγής ταυτότητας του αρχικώς παθόντος, το ερώτημα σχετικά με την ταυτότητα του δικαιούχου της έγκλησης, τη διαδικασία και την προθεσμία υποβολής θα εμφανίζεται συχνά και με πιο σύνθετο τρόπο. Η ελαστικότητα και η ευελιξία των κανόνων του εταιρικού δικαίου που προωθούν την απρόσκοπτη και οικονομικά επωφελή επιχειρηματική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια σχέση έντασης με τους συμπαγέστερους και αυστηρότερους κανόνες του ποινικού συστήματος. Η επέκταση των κατ' έγκληση διωκομένων περιουσιακών αδικημάτων αναμφίβολα φέρνει στο προσκήνιο και οξύνει αυτή την σχέση έντασης.

Οι ανωτέρω πρακτικές-τεχνικές αντιρρήσεις δεν ακυρώνουν βεβαίως τα αντίθετα, πρακτικής φύσης επιχειρήματα, αλλά επιβάλλουν την προσεκτική στάθμισή τους, που δεν φαίνεται να έλαβε χώρα κατά την εισαγωγή των νέων διατάξεων. Αν λοιπόν σε πρακτικό-τεχνικό επίπεδο τα ερωτήματα παραμένουν ανοικτά, αναπόδραστη παραμένει η προσφυγή στη γενικότερη θεωρητική συζήτηση περί του μοντέλου (προτύπου) της ποινικής δίκης.

Αναζητώντας το (χαμένο;) πρόσωπο της ποινικής δίκης

Σε θεωρητικό επίπεδο, θα πρέπει να μας απασχολήσει το ερώτημα αν η εισαγωγή της κατ' έγκληση δίωξης σε σοβαρά πλημμελήματα και κακουργήματα με μόνη διακηρυγμένη αιτιολογία ότι πρόκειται περί προσβολής ατομικών εννόμων αγαθών οδηγεί σε τροποποίηση του προτύπου του ποινικού δικαίου και ειδικότερα της ποινικής δίκης.

Ως πρότυπο (μοντέλο) ποινικής δίκης νοούμε την κεντρική αντίληψη του νομοθέτη για την ποινική δίκη ως διαδικασία πραγμάτωσης των ουσιαστικών ποινικών κανόνων. Η έννοια του προτύπου δεν διεκδικεί βεβαίως απόλυτη και ανεξίτητη εφαρμογή ενός συνόλου αρχών στη νομοθεσία, αλλά προσομοιάζει σε αυτό που πρώτος ο Max Weber ονόμασε «ιδέοτυπο»,²¹ δηλ. ένα ενοποιημένο αναλυτικό μόρφωμα (Gedankenbild). Για να το εκφράσουμε απλούστερα, ως πρότυπο ποινικής δίκης νοούμε τα αδρά χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας της, εκείνα που της

20. Α. Τζαννετής, ό. π., 643.

21. Βλ. το άρθρο του M. Weber, Die ‚Objektivität‘ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis., Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 19 1904, 22-87.

προσδίδουν μια συγκεκριμένη προσωπικότητα.²²

Με αυτές τις διευκρινίσεις, μπορούμε να προχωρήσουμε στη διαπίστωση ότι ο Ποινικός Κώδικας, μέχρι τουλάχιστον το 2019, ακολουθούσε, σε προγραμματικό επίπεδο και με αποκλίσεις, το παραδοσιακό-δικαιοκρατικό πρότυπο κατά το οποίο το ποινικό δίκαιο είναι τμήμα του δημοσίου δικαίου, το έγκλημα νοείται ως προσβολή θεμελιωδών αγαθών/αξιών της έννομης τάξης, η δε ποινή αποσκοπεί στην απόδοση δικαιοσύνης με αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας. Σε ένα τέτοιο σύστημα, η κατ' έγκληση δίωξη αποτελεί εξαίρεση που χρήζει ιδιαίτερης θεμελίωσης (όπως συνέβαινε με τις κατηγορίες εγκλημάτων του παλαιού Ποινικού Κώδικα), και άρα η κατ' έγκληση δίωξη αξιόποινων πράξεων με τον ισχυρισμό ότι πρόκειται περί ατομικών αγαθών είναι ασύμβατη με το παραδοσιακό-δικαιοκρατικό πρότυπο.²³

Στον αντίποδα, μπορούμε να μιλήσουμε για ένα αποκαταστατικό-ιδιωτικό πρότυπο ποινικής δίκης. Το ποινικό δίκαιο ρυθμίζει σχέσεις ατόμων, οι αξιόποινες πράξεις είναι προεχόντως προσβολές ατομικών συμφερόντων-δικαιωμάτων και η ποινή σκοπεί στην αποκατάσταση αυτής της βλάβης (harm).²⁴ Τα υπερατομικά έννομα αγαθά, αλλά και τα ατομικά αγαθά του Δημοσίου, έχουν έναν δευτερογενή συμπληρωματικό χαρακτήρα, στην έκταση που υπηρετούν τα πρωτογενή ατομικά έννομα αγαθά και τελικά διασφαλίζουν την απρόσκοπτη εξέλιξη των σχέσεων των ατόμων. Σε ένα τέτοιο μοντέλο, η αυτεπάγγελτη δίωξη επί ατομικών εννόμων αγαθών αποτελεί την εξαίρεση (π.χ. γιατί ο ίδιος ο παθών αδυνατεί σωματικά ή διανοητικά να υποβάλει έγκληση, ή γιατί δεν μπορεί να εκφράσει την αυτόνομη βούλησή του, επειδή τελεί σε καθεστώς απειλής ή βίας). Σε ένα τέτοιο πρότυπο δίκης, η κατ' έγκληση δίωξη των περιουσιακών εγκλημάτων θα έπρεπε να επεκταθεί σε όλα τα εγκλήματα του κεφαλαίου (και στα κακούργηματα), αλλά και σε όλα τα εγκλήματα που προστατεύουν ατομικά έννομα αγαθά, με αναγνώριση τυχόν εξαιρέσεως αυτεπάγγελτης δίωξης μόνο με πρόσθετα, συγκεκριμένα επιχειρήματα.

22. Το ιδεοτυπικό πρότυπο ποινικού δικαίου δεν είναι δεκτικό εμπειρικής επαλήθευσης, αφού επιχειρεί να συλλάβει το ζήτημα με θεωρητική καθαρότητα και όχι με μια συμβιβαστική συμπερίληψη των τυχόν αντιφατικά συνυπαρχόντων στοιχείων του συστήματος.

23. Για «ιδιωτικοποίηση του ποινικού δικαίου» και «αλλοίωση του δημοσίου χαρακτήρα του» κάνει λόγο ο Χ. Βρούστις, ό. π., 161.

24. Η βλάβη ως νομιμοποιητικό στοιχείο του ποινικού δικαίου έλκει την καταγωγή της από τον John Stuart Mill και το έργο του *Περί ελευθερίας*, που εκδόθηκε το 1859. Κατά τη χαρακτηριστική του διατύπωση, «ο μοναδικός σκοπός για τον οποίο δύνανται να ασκηθεί δικαιωματικά η εξουσία πάνω σε οποιοδήποτε μέλος μιας πολιτισμένης κοινότητας, ενάντια στην θέλησή του, είναι να προληφθεί η βλάβη στους άλλους» (ελλ. έκδοση, Μίνωας 2020, μτφρ. Θεοφ. Τάσσης, 32). Αποτελεί κεντρικό εννοιολογικό μέγεθος στον αγγλοσαξονικό χώρο, επιτελώντας ρόλο αντίστοιχο με την έννοια του εννόμου αγαθού των ηπειρωτικών συστημάτων. Στη σύγχρονη θεωρία, ο J. Feinberg, με το τετράτομο έργο του *The moral limits of criminal law*, πειστικά υποστήριξε ότι, πέραν της βλάβης, σε ορισμένες περιπτώσεις και η όχληση (offense) μπορεί να νομιμοποιεί την ποινή.

Σήμερα, με τη μορφή που έχει το εικοστό τρίτο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα (εγκλήματα κατά περιουσιακών αγαθών), φαίνεται να βρισκόμαστε σε μια ενδιάμεση κατάσταση, αφού το δημόσιο δικαιοκρατικό μοντέλο έχει υπονομευθεί, χωρίς όμως να υιοθετείται με συνέπεια το ιδιωτικό-αποκαταστατικό πρότυπο. Μια πρώτη ερμηνεία αυτού του φαινομένου θα μπορούσε να είναι ότι ο νομοθέτης, ευκαιριακά και καθαρά για λόγους σκοπιμότητας, αμφιταλαντεύεται και αντιφάσκει.²⁵

Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη και άλλες καινοτόμες προσθήκες ή τροποποιήσεις των δύο Κωδίκων, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι υιοθετείται γενικότερα ένα διαχειριστικό πρότυπο που κύριο άξονα έχει τη λειτουργικότητα του συνολικού ποινικού συστήματος. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί μηχανισμό διαχείρισης εισροών και εκροών, με αποφασιστικό κριτήριο τη διασφάλιση ενός βέλτιστου αποτελέσματος το οποίο ολοένα απομακρύνεται από ουσιαστικές αξιωματικές θέσεις και συνεχώς προσεγγίζει την κατεύθυνση μιας βραχυπρόθεσμης διεκπεραίωσης. Αυτή η διεκπεραίωση, αφού έχει μάλιστα τεχνολογικό-διαχειριστικό στόχο, όχι μόνο δεν οδηγείται από μεσοπρόθεσμες-μακροπρόθεσμες επιλογές, αλλά ενθαρρύνει και επιδιώκει την ευέλικτη προσαρμογή των κανόνων στις επιταγές της επικαιρότητας («σήμερα έτσι, αύριο αλλιώς, μεθαύριο βλέπουμε»).²⁶ Δεν είναι τυχαίο ότι λέξεις-κλειδιά είναι η απλοποίηση, η αποσυμφόρηση, η διευκόλυνση, η επιτάχυνση, έννοιες που έχουν κυρίως λειτουργικό περιεχόμενο και μόνο δευτερευόντως κάποια ουσιαστική σημασία.

Η υιοθέτηση ενός τέτοιου προτύπου μπορεί να δικαιολογήσει (εφόσον βεβαίως προσκομίζονται σχετικά εμπειρικά στοιχεία²⁷) την επέκταση των κατ' έγκληση διωκομένων εγκλημάτων (ακόμη και κακουργημάτων) με επίκληση της αποσυμφόρησης και της διευκόλυνσης της λειτουργίας του συστήματος, χωρίς να δεσμεύεται σημαντικά από επιχειρήματα απόδοσης ή μη δικαιοσύνης και αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί για θεσμούς όπως η ποινική διαταγή, η ποινική διαπραγμάτευση και η ποινική συνδιαλλαγή, που, μεταξύ των άλλων, παρακάμπτουν το παραδοσιακό ποινικό σύστημα και τις αξιώσεις για μια αντικειμενικά δίκαιη ποινή και για αυτεπάγγελτη αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας, αλλά φιλοδοξούν να επιταχύνουν, να αποσυμφορήσουν, να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις καταστάσεις.

25. Μια τέτοια εκδοχή ενισχύεται όταν οι σχετικοί κανόνες εισάγονται βιαστικά και τροποποιούνται γρήγορα.

26. Στην κατεύθυνση αυτή της ευέλικτης προσαρμογής θα μπορούσε να λειτουργήσει η διεύρυνση του κύκλου των δικαιουμένων να υποβάλλουν έγκληση κατ' εφαρμογή του άρθρου 115, παρ. 1 ΠΚ, ή η αυξομείωση των ενδιάμεσων περιπτώσεων της αυτεπάγγελτης δίωξης, όπου όμως η αντίθετη δήλωση του παθόντος οδηγεί σε οριστική παύση της ποινικής δίωξης.

27. Η εισφορά τέτοιων στοιχείων θα αποτελούσε μια πρακτική απόδειξη, αφού θα κατέγραφε, πέραν της ευστοχίας της νομοθετικής βούλησης, την εν τοις πράγμασι λειτουργία των θεσμικών οργάνων. Σχεδόν περιττεύει η επισήμανση ότι κατά καιρούς στοχευμένες νομοθετικές παρεμβάσεις ανέδειξαν την αρχή της ετερογονίας των σκοπών, όπου δηλ. οι προκληθείσες παρενέργειες ή περαιτέρω συνέπειες διαφέρουν εντελώς από τις επιδιώξεις του νομοθέτη.

Ακόμη και αν δεχθούμε ότι ο νομοθέτης, συνειδητά ή ασυνειδητά, ακολουθεί ένα τέτοιο μοντέλο ποινικού δικαίου, αυτό δεν μπορεί να εμφανισθεί ως τέτοιο στην κοινωνία, διότι τότε θα έχανε το απαραίτητο ηθικό-αξιακό επίστρωμα που είναι απαραίτητο για την ουσιαστική του νομιμοποίηση. Έτσι, διατηρείται μια συμβολική λειτουργία, με σημεία αναφοράς το βαρύτερο κακούργημα της ανθρωποκτονίας με πρόθεση και σύγχρονες μορφές αξιόποινης συμπεριφοράς (εγκληματική οργάνωση, νομιμοποίηση εσόδων) που, ενώ αντικειμενικά έχουν εξαρτημένο χαρακτήρα από άλλες πράξεις, λειτουργούν εν τοις πράγμασι ως οχήματα μετάδοσης του μηνύματος ότι «το σύστημα λειτουργεί και κολάζει», αποτελώντας υποκατάστατα έναντι της επιβολής συγκεκριμένης ποινής για ορισμένη κύρια πράξη.²⁸ Τέλος, το διαχειριστικό πρότυπο υπηρετεί η όλο και συχνότερη χρησιμοποίηση δικονομικών εργαλείων (περιοριστικοί όροι, προσωρινή κράτηση, δέσμευση αντικειμένων) ως προεξόφληση της αμφίβολης ποινής που ενδέχεται να επιβληθεί κάποτε στο μέλλον, αν δεν γίνει και πάλι διαχείριση της υπόθεσης πέραν της ουσίας ή της αλήθειας, μέσω παραγραφής, ανάκλησης της έγκλησης,²⁹ διαπραγμάτευσης κ.λπ.

Το κόστος του διαχειριστικού μοντέλου

Ένα ελαστικό διαχειριστικό πρότυπο, με τις συχνές προσαρμογές-μεταβολές του, μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα με δικονομικές διευθετήσεις, ενώ σε επίπεδο ουσιαστικών ποινικών διατάξεων λειτουργεί αναγκαστικά εντός του πλαισίου του άρθρου 2 ΠΚ και τελικά έχει άμεση προσαρμοστικότητα στην περίπτωση των μεταβολών προς το επεικέστερο, αφού τυχόν αυστηρότερη πρόβλεψη ισχύει μόνο για το μέλλον. Πάντως, η κατίσχυση ενός τέτοιου προτύπου δεν έχει μόνο τέτοια και άλλα παρόμοια εσωτερικά κόστη, αλλά, αργά ή γρήγορα, εξαυλώνει το προσωπείο της παραδοσιακής διδασκαλίας περί Δικαιοσύνης (*Gerechtigkeit*) και αναδεικνύει γυμνή μια δικαιοσύνη (*Justitia*), που δεν είναι πολύ περισσότερα από γραφειοκρατικό-διαχειριστικό μηχανισμό.³⁰ Αν όμως το ποινικό δίκαιο απωλέσει την εκκλητική-απευθυντική (*appellative*) λειτουργία του, τότε μοιραία και από τον πολίτη δεν μπορεί να αναμένεται τίποτε περισσότερο από μια προσπάθεια αρχικής αποφυγής της εμπλοκής ή μεταγενέστερης απεμπλοκής του από τον μηχανισμό, ή τελικά, αν διαθέτει την απαραίτητη ισχύ ή τεχνογνωσία, η πρόταξη ενός δικού του, επωφελέστερου για τον ίδιο, μηχανισμού διαχείρισης του ζητήματος.

28. Εύστοχα επισημαίνει ο Χ. Βρούστις, ό. π., 167, ότι αν για το βασικό περιουσιακό έγκλημα που διώκεται κατ' έγκληση δεν υποβληθεί έγκληση ή αυτή ανακληθεί, εξαλείφεται το αξιόποινο και του εγκλήματος της νομιμοποίησης εσόδων που προήλθαν από την τέλεση του συγκεκριμένου βασικού εγκλήματος (άρθρο 39, παρ. 4 Ν. 4557/2018)

29. Βλ. και το συχνά αναδύμενο στην επιφάνεια μόρφωμα της «υφ' όρον παραγραφής» και τα ευκαιριακά μέτρα αποσυμφόρησης των φυλακών

30. Για την ανερχόμενο ρόλο της διαχειριστικής εξουσίας στην πολιτική είχε γράψει ήδη το 1941 ο James Burnham, *The Managerial Revolution* (ελλ. έκδοση: *Η επανάσταση των διευθυντών*, μτφρ Τάκης Κονδύλης, εκδ. Κάλβος) και, πριν από αυτόν, ο Bruno Rizzi, *La Bureaucratization du Monde* (1939).